

JÓZEF ZAJDA

ZŁOTO, DOLAR I MIĘDZYNARODOWY PIENIĄDZ FIDUCJARNY

W historii gospodarczej nowożytnego kapitalizmu można wyodrębnić cztery fazy w zakresie ewolucji systemów walutowych. W każdej z tych faz złoto jako metaliczny pieniądz towarowy odgrywało rolę przewodnią, ale o pomniejszającym się stopniowo znaczeniu.

I. ZŁOTO JAKO PIENIĄDZ TOWAROWY

Na przełomie wieków XVIII i XIX ukształtowany został, poczytywany za wzorcowy, brytyjski system kruszcowej waluty złotej (*gold specie standard*), w którym to systemie cyrkulują równorzędnie dwa pieniądze: metaliczny (monety) oraz papierowy (banknoty emitowane przez bank) z tym, że banknot (bilet bankowy) jest wymienialny z inicjatywy jego posiadacza na kruszec bez ograniczeń i z tym, że wartość realna kruszcu odpowiada jego wartości nominalnej¹. W tej fazie bilet bankowy nie był jeszcze w pełni właściwym pieniądzem, był jedynie reprezentantem metalicznego pieniądza towarowego, zgodnie z teorią i koncepcją wysuniętą i broniąną przez Ricardo². Była to faza pieniądza towarowego. Pieniądz bankowy był tworzony jedynie w drodze zakupu kruszcu przez bank i miał w pełni — w zasadzie — pokrycie w złocie.

¹ W Anglii wprowadzono bicie monet złotych w 1663 r., co doprowadziło do bimetalizmu (obiegu dwóch pieniędzy kruszczowych: srebra i złota) ustalonego definitywnie w 1717 r., a przekształconego w 1774 r. na monometaliczny system kruszczowej waluty złotej, zawieszony w czasie wojen napoleońskich i odbudowany następnie w 1816 r. R. G. Hawtrey, *The Gold Standard in Theory and Practice*, London, New York, Toronto 1947, s. 69; W. Andrae, *Geld und Geldschöpfung*, Wien 1953, s. 35.

² „Waluta znajduje się w stanie najdoskonalszym, gdy składa się wyłącznie z pieniędzy papierowych, lecz te muszą posiadać wartość równą złotu, którego przedstawicielem się mienia”. D. Ricardo, *Zasady ekonomii politycznej i podatowania*, Warszawa 1929, s. 295.

II. PIENIĄDZ BANKOWY I ZŁOTO

W XIX w. pieniądź bankowy zaczął się przekształcać w autonomiczny pieniądź właściwy, a to przede wszystkim dlatego, że uległ on rozszczeniu na dwie formy: gotówkową (banknot) oraz bezgotówkową (wkład bankowy). Powstała nowoczesna forma pieniądza bezgotówkowego tworzonego w drodze kredytu bankowego przez monetyzację wierzytelności, pochodzących z obrotów gospodarczych³.

Związek pomiędzy pieniądzem towarowym i pieniądzem bankowym był wielorakiej natury, a w szczególności przedstawiał się jak następuje: a) Pieniądź bankowy miał w stosunku do pieniądza towarowego ustaloną stałą relację cenową, określoną przez instytucję parytetu złota, b) był wymienialny na żądanie posiadaczy na złoto i odwrotnie, c) Pieniądź towarowy regulował wielkość zasobów pieniądza bankowego przy pomocy instytucji pokrycia kruszcowego, jako głównego czynnika kontroli obiegu pieniądza bankowego. Pokrycie bankowe (wierzytelności gospodarcze) i fiducjarne (wierzytelności państwowe) stanowiły czynnik elastyczności tworzenia pieniądza kredytowego, d) Pieniądź bankowy był legalnym środkiem płatniczym w obrotach wewnętrznych, pieniądź towarowy był bezpośrednim międzynarodowym środkiem płatniczym. Mógł być swobodnie eksportowany (jako zapłata za zagraniczny zakup towarów) i importowany (jako wyrównanie należności za towary sprzedane zagranicą). Importer miał swobodę wyboru dokonania zapłaty dewizami lub złotem. Eksporter mógł otrzymane dewizy odprzedać bankowi czy też uzyskane złoto zatrzymać albo odprzedać bankowi pieniężnemu, e) Parytet kruszcowy wyznaczał parytety walutowe poszczególnych krajów.

Pieniądź towarowy przestał być pieniądzem jedynym, a stał się przede wszystkim regulatorem obiegu pieniądza bankowego jako kryterium obiektywne w stosunku do procesów produkcji i wymiany w gospodarce kapitalistycznej i to raczej narzędziem o charakterze hamującym niż ekspansywnym, co wynikało z nierównomiernego rytmu produkcji złota i z jego nierównomiernej dystrybucji pomiędzy poszczególnymi krajami. Pieniądź towarowy pełnił w sposób wyłączny funkcję środka płatniczego, wyrównującego w sposób bezpośredni salda bilansów płatniczych, a więc stanowił instrument przywracania równowagi tych bilansów. Pełnił funkcję regulatora struktury kredytowej gospodarki narodowej, a więc stanowił narzędzie przywracania równowagi wewnętrznej, kierując w spo-

³ Pojawiają się „stworzone przez banki nowe środki cyrkulacji, dopełniające istniejący pieniądź, [...] kreowanie tych środków płatniczych koncentruje się w bankach i stanowi ich podstawową funkcję [...]. Kreowanie i inwencja pieniądza kredytowego, jako doniosłe wydarzenie w technice działania gospodarki uprzemysłowanej pieniężnej przez bank, stało się obecnie codziennym zjawiskiem [...]. Kreowana zostaje siła nabywcza, której początkowo nie odpowiadają żadne nowe towary". J. Schumpeter, *Teoria rozwoju gospodarczego*, Warszawa 1960, s. 156 i 162.

sób automatyczny procesami deflacyjnymi i inflacyjnymi. Pełnił funkcję miernika porównawczego walut narodowych, ułatwiając przez to ich wzajemną wymienialność i powodując stabilizację kursów walutowych w długich okresach czasu. Niepowtarzalnym zjawiskiem przyrodniczym do pierwszej wojny światowej była pewna korelacja pomiędzy przyrostem zasobów pieniądza towarowego, a wzrostem produktu społecznego w krajach przemysłowych i rozwojem obrotów międzynarodowych tych krajów⁴.

Druga faza ewolucji systemów walutowych krajów kapitalistycznych została w sposób dramatyczny zakończona przez wybuch pierwszej wojny światowej.

III. DEMONETYZACJA WEWNĘTRZNA ZŁOTA

W trzeciej fazie ewolucji systemów walutowych, obejmującej okres między dwiema wojnami światowymi, wycofany w wielu krajach z obiegu wewnętrznego pieniądz towarowy utracił początkowo funkcję regulatora wielkości tworzonych zasobów pieniądza bankowego, co zostało spowodowane inflacyjnym finansowaniem wojny i wielkimi inflacjami skarbowymi w gospodarce powojennej. Pieniądz towarowy stał się głównie — jak w czasach merkantylizmu — środkiem gromadzenia skarbu i skoncentrowanego oraz płynnego bogactwa.

W miarę postępującej odbudowy gospodarczej i w miarę porządkowania zdeorganizowanych przez wojnę i inflację systemów pieniężnych, czyniono próby powrotu do koncepcji systemu waluty złotej (z pewnymi odmianami) tego typu, jaki funkcjonował przed wojną⁵. Próby te były jednakże podejmowane w zmienionych gruntownie warunkach gospodarczych i przy odmiennych strukturach cen i kosztów, w porównaniu z minioną epoką. Nastąpiły wskutek wojny i inflacji powojennej zaburzenia w zakresie poziomów i struktur cen poszczególnych krajów, co oderwało radykalnie kursy walutowe od dawnych przedwojennych parytetów złota. Zaznaczyły się również w sposób ostry dwie dysproporcje w zakresie pieniądza towarowego, a mianowicie pomiędzy przyrostem produkcji złota a rozmiarami obrotów międzynarodowych oraz w podziale złota monetarnego pomiędzy poszczególne kraje.

⁴ Przyczyniło się do tego zjawiska odkrycie złóż złota w Kalifornii (1848), w Australii (1851), w afrykańskich krajach Rand (1887) oraz Transvaal i Orania (XX w.). *Dictionnaire des sciences économiques*, ed J. Romeuf, t. 2, Paris 1958, s. 832.

⁵ Charakterystyczną, a wybitnie nieudaną próbą powrotu do przedwojennego systemu waluty złotej i do przedwojennego parytetu funta szterlinga uczyniła — z inicjatywy ówczesnego kanclerza skarbu W. Churchilla, z namowy gubernatora Banku Angielskiego M. Normana — Wielka Brytania w 1925 r. Patrz J. M. Keynes, *The Economic Consequence of Mr. Churchill*, w: *Essays in Persuasion*, New York 1963.

W okresie międzywojennym pieniądź towarowy jako pieniądź rezerwowy banków pieniężnych i jako międzynarodowy środek płatniczy został uzupełniony pieniądzem narodowym czołowych krajów kapitalistycznych. Waluty kluczowe, w większym stopniu angielska, a w mniejszym amerykańska, zaczęły pełnić funkcję międzynarodowych pieniędzy rezerwowych i międzynarodowych środków płatniczych w zakresie bieżących transakcji zagranicznych i obrotu kapitałów krótko- i długoterminowych, co zostało spowodowane między innymi sprawnością udzielania kredytów zagranicznych przez banki angielskie. W okresie 1922 - 1928 r. odbudowano dawny system waluty złotej, ale w zmienionej już postaci, jako system waluty dewizowo-złotej (w wielu krajach dawnej waluty złotej i w krajach nowych) lub jako system waluty typu *gold bullion standard* (w Anglii). Waluta złota w czystej postaci została utrzymana w zasadzie tylko w Stanach Zjednoczonych Ameryki (do 1934 r.), jako kraju posiadającego największe stosunkowo zasoby złota monetarnego.

System odbudowanej w zmienionej postaci waluty złotej rozpadł się w dobie wielkiego kryzysu gospodarczego w latach 1930 - 1934, co otworzyło — przez eksperymenty żywiłowe oraz przez metodę prób i błędów — drogę do nowej, współczesnej już, fazy w zakresie ewolucji systemów walutowych, a mianowicie pieniądza kierowanego w gospodarce wewnętrznej i pieniądza manipulowanego w stosunkach międzynarodowych.

IV. PIENIĄDZ MANIPULOWANY I ZŁOTO

We współczesnej fazie, w zakresie ewolucji systemów walutowych pieniądź towarowy uległ pełnej demonetyzacji w stosunkach wewnętrznych. Nastąpiła przez to likwidacja regulacyjnej funkcji złota w zakresie tworzenia pieniądza narodowego, gdyż został zerwany sztywny związek pomiędzy ilością tego pieniądza a zapasami złota w banku centralnym. Utrzymana została natomiast funkcja złota jako pieniądza ponadnarodowego, to znaczy niezależnego od ustrojów politycznych i systemów społecznych pieniądza rezerwowego oraz uniwersalnego środka płatniczego w międzynarodowych transakcjach gospodarczych. Została również utrzymana w znaczeniu formalnym (parytety złota w krajach socjalistycznych) i uregulowana w drodze umowy międzynarodowej (parytety złota członków Międzynarodowego Funduszu Walutowego) funkcja złota jako międzynarodowej jednostki obrachunkowej. Jest to umowna, niezmiernie trudna i subtelna funkcja złota jako miernika parytetowego międzynarodowej struktury kursów walutowych i miernika porównawczego pieniędzy narodowych w zakresie obrotów międzynarodowych. Jest to jednak funkcja techniki obrachunkowej w skali międzynarodowej, a nie funkcja ekonomiczna w znaczeniu merytorycznym.

Funkcja parytetu złota w stosunkach wewnętrznych nie odgrywa współcześnie jakiegokolwiek roli o szczególnej wadze ekonomicznej. Dla wewnętrznych obrotów płatniczych i kredytowych obojętna jest relacja do złota funta szterlinga w Anglii, czy dolara w Stanach Zjednoczonych. Odmienne natomiast w międzynarodowych obrotach płatniczych pełniona przez złoto funkcja miernika porównawczego różnych walut, ma decydujące znaczenie dla formalnego określenia parytetów walutowych (oficjalnych kursów walutowych), a przez to dla wymienialności walut według stałych relacji, bez której to wymienialności nie mogą być dokonywane zapłaty w obrotach zagranicznych. Pieniądź narodowy ma charakter legalnych środków płatniczych jedynie w granicach jednego kraju. W istocie rzeczy została oderwana od złota bezpośrednia funkcja płatnicza, a pośrednia występuje tylko w ograniczonej do banków pieniężnych sferze obrotów. Jako pozostałość merkantylistycznej koncepcji złota jako bogactwa, utrzymuje się powszechnie funkcja tezauryzacyjna złota, stanowiąca zakorzenioną od wieków skłonność osób prywatnych do gromadzenia skarbu⁶.

V. PARYTET ZŁOTA I CENA ZŁOTA

Funkcja miernika porównawczego walut, pełniona przez złoto, ma szczególne właściwości. Miernikiem obiektywnym walut jest pieniądź towarowy będący wytworem produkcyjnej działalności wydobywczej i podlegający prawu zmiennej wartości, odpowiednio do kosztów wydobycia i przetwarzania rudy mineralnej na produkt końcowy⁷. Koszty wydobycia i przetwarzania rud mineralnych zawierających złoto ulegają zmianom z wielu powodów, związanych jednak głównie z jakością tych rud i z postępem techniki górniczej w zakresie odkrywania nowych złóż i obniżania jednostkowych kosztów wydobycia kruszcu. Wewnętrzna wartość

⁶ Skłonność do tezauryzacji złota stanowi zjawisko perturbacyjne w zakresie dopływu nowo produkowanego złota do banków pieniężnych. Szacunkowo określa się współczesne zasoby złota ztezauryzowanego na jedną trzecią ogółu zasobów złotego kruszcu w świecie. W krajach europejskich społeczeństwo francuskie reprezentuje posiadaczy zasobów złota, które rozmiarami dorównują, a nawet zapewne przewyższają, zasoby złota Banku Francuskiego.

⁷ Afryka Południowa jest krajem posiadającym najbogatsze złoża złota świata kapitalistycznego. Produkcja złota afrykańskiego stanowiła w 1967 r. około 76% produkcji krajów kapitalistycznych. Na pozostałe 24% produkcji składają się kopalnie złota w następujących krajach: Kanada, Stany Zjednoczone, Australia, Ghana, Japonia, Filipiny, Kolumbia i Meksyk. Afrykańskie rudy złotonosne zawierają wartościowy produkt uboczny a mianowicie uran, co podnosi rentowność kopalń złota. Patrz: Bank for International Settlements, 38 Annual Report, Basle, 10 VI 1968 r. Poza krajami kapitalistycznymi największym producentem złota jest Związek Radziecki, który od czasu do czasu dokonuje sprzedaży złota na rynkach kapitalistycznych. W latach 1961 - 1967 sprzedaż złota rosyjskiego powiększyła światowe zasoby złota monetarnego o 2065 milionów dolarów.

złota jako surowca, mającego rynek światowy, jest uzależniona od zmiennych w długich okresach czasu kosztów jego wydobycia. Cena tego surowca jest od 1968 r. ustalana na dwóch rynkach, oficjalnym i prywatnym.

Oficjalny rynek złota obejmuje transakcje pomiędzy producentami złota a bankami centralnymi jako odbiorcami złota monetarnego. Rynek prywatny obejmuje transakcje pomiędzy producentami monopolistycznymi sprzedawcami złota a jego odbiorcami dla celów przemysłowych i tezauryzacyjnych (odpowiednio do przepisów w odnośnych krajach, w których dokonywane są prywatne transakcje złotem). Popyt na tym rynku od dłuższego czasu stale wzrasta, zmniejszając w ten sposób podaż złota na cele monetarne.

Na obu rynkach występują odmienne ceny złota, które na rynku oficjalnym utrzymują się na niezmiennym poziomie od 1934 r. i wynosi 35 dolarów za 1 uncję czystego złota (około 1125,3 dolarów za 1 kg). Cena na rynku prywatnym kształtuje się na wyższym poziomie, agio w stosunku do ceny oficjalnej wynosiło w pierwszej połowie 1969 r. w Szwajcarii około 25%. Rynek prywatny ma ograniczoną chłonność na nowe złoto, co powoduje, że wzrost podaży obniża cenę złota.

Kapitalistyczne banki pieniężne powstrzymują się od pewnego okresu czasu od zakupów złota afrykańskiego, chcąc zmusić sprzedawców złota do tego, aby cały przyrost jego produkcji był rzucony na rynek prywatny (w Londynie, Paryżu, Zurychu), dla obniżenia ceny. Sprzedawca afrykański (bank pieniężny południowoafrykański) czyni to w niewielkich dawkach, gromadząc — jak dotąd — zapasy złota w oczekiwaniu ewentualnej zwwyżki ceny oficjalnej⁸.

Złoto utrzymuje niezmienną — w stosunku do dolara i innych walut członków Międzynarodowego Funduszu Walutowego — wartość nominalną za pomocą ceny interwencyjnej, podtrzymywanej przez Stany Zjednoczone. Interwencyjny charakter ceny złota wyraża się w ten sposób, że Stany Zjednoczone wymieniają dolary zagraniczne, posiadane przez banki pieniężne i oficjalne instytucje międzynarodowe, na złoto według stałej oficjalnej ceny. Tą metodą utrzymywana jest umowna stałość ceny złota jako niezmiennego miernika porównawczego różnych pieniędzy narodowych. Tą metodą jest również utrzymywana równorzędna złotu pozycja dolara amerykańskiego jako międzynarodowego miernika walut.

⁸ Na przełomie maja i czerwca 1969 r. agio złota na rynku prywatnym obniżyło się do poziomu około 20% z powodu jednorazowej podaży złota południowoafrykańskiego. Rozważana jest koncepcja zmierzająca do tego, aby władze walutowe Południowej Afryki podjęły sprzedaż złota na rynku prywatnym z tym, że w przypadku obniżki z tego powodu ceny złota poniżej 35 dolarów za 1 uncję, bania pieniężne krajów kapitalistycznych i Międzynarodowy Fundusz Walutowy będą kupowały złoto afrykańskie po gwarantowanej cenie oficjalnej. Patr.: „Le Monde” z 4 VI 1969 r. i „The Times” z 6 VI 1969 r.

Za ten umowny charakter stałości ceny złota i za nominalną równorzędność złota i dolara jako międzynarodowych środków płatniczych, Stany Zjednoczone gotowe były i jak dotąd jeszcze są — co prawda w coraz bardziej ograniczonej mierze — płacić swoim zasobami złota. W dobie obecnej, w drodze porozumienia pomiędzy czołowymi bankami pieniężnymi, wymienialność na złoto dolara zagranicznego, posiadanego przez te banki, jest w pewnym ograniczonym stopniu hamowana.

Rozważania powyższe uzasadniają pogląd, że czym innym jest umowna cena złota wyrażona w dolarach, a czym innym relacja dolara do innych walut, a więc kursy dolara wyrażone w różnych pieniądzach narodowych. Podwyższenie ceny złota — jednolite i powszechne — nie jest dewaluacją dolara, która nie zależy od zmiany ceny złota, ale od ekonomicznej pozycji waluty amerykańskiej, a przede wszystkim od równowagi bilansu handlowego, a w każdym razie od materialnej a nie formalnej równowagi amerykańskiego bilansu płatniczego.

VI. ZŁOTO, DOLAR I KURSY WALUTOWE

W rzeczywistości współczesnym miernikiem porównawczym poszczególnych walut kapitalistycznych jest nie złoto ale dolar amerykański⁹. Współczesny międzynarodowy system kursów walutowych jest międzynarodowym systemem waluty manipulowanej, o stałych ale nie niezmiennych kursach walutowych, związanych parytetem dolarowym. Zjawisko to jest zamaskowane ułomnie działającą zasadą ograniczonej wymienialności dolara zagranicznego na złoto przy interwencyjnie utrzymywanej stałej oficjalnej cenie złota monetarnego. Występujący jako ogniwo wiążące międzynarodową strukturę kursów walutowych parytet dolarowy pełni tę samą funkcję w zakresie tej struktury, jaką pełni pieniądz narodowy w zakresie struktury towarowych cen względnych w obrotach wewnętrznych.

Poddamy analizie to rozumowanie w zakresie struktury kursów walutowych. Kursy walutowe są to ceny walut zagranicznych wyrażone w pieniądzu narodowym. Są to ceny szczególnego rodzaju, które w sposób ogólny i powszechny wpływają na relację poziomu cen krajowych do cen wyrażonych w walutach zagranicznych, cen dewizowych. Istotne znaczenie cen walut zagranicznych, cen dewiz jako środków płatniczych

⁹ „Związek pomiędzy złotem a światowym systemem walutowym utrzymuje dolar Stanów Zjednoczonych. Dolar służy jako międzynarodowa jednostka rachunkowa i dzieli razem ze złotem funkcję środka przechowywania wartości oraz międzynarodowego środka płatniczego. Zjawisko, że waluty narodowe są wymienne na dolara według stałych relacji kursowych, daje światu ustabilizowane kursy walutowe, ale zobowiązanie Stanów Zjednoczonych do utrzymywania wymienialności zagranicznych dolarów na złoto, wiąże system kursów walutowych ze złotem”. S. E. Rolfe, *Gold and World Power*, New York 1966, s. 203-204.

wyrażonych w obcych walutach, tkwi w ich wzajemnej relacji, we wzajemnym ich stosunku wartościowym, a nie w ich bezwzględnej wartości, wyznaczonej przez pieniądź towarowy za pomocą parytetu złota. Następujący przykład wyjaśni ten punkt widzenia.

Zakładamy zgodnie z istniejącym stanem rzeczy, że cena złota wynosi 35 dolarów za 1 uncję czystego kruszcu, to znaczy że dolar = 0,888672 grama złota, a 1 gram złota = 1,13 dolara (w zaokrągleniu). Zakładamy następnie, że cena złota ulegnie podwojeniu, wobec czego 1 dolar będzie równoważny 0,444336 grama złota, a 1 gram złota będzie miał cenę 2,25 dolara. Odpowiednio ulegną zmianie parytety innych walut według obliczeń podanych w tabelce.

Zmiana ceny złota

Waluty różne	Dolary	Gramy złota wg stanu obecnego*	Gramy złota wg stanu zmienionego**
1 funt angielski	2,40	2,133	1,067
1 marka niemiecka	0,25	0,222	0,111
1 frank francuski (przed dewaluacją 1969 r.)	0,20	0,178	0,089

* 1 dolar=0,888672 gr złota.

** 1 dolar=0,444336 gr złota.

W obu przypadkach relacje kursów walutowych będą te same, a mianowicie: 1 funt = 9,60 marek = 12 franków = 2,40 dolara, 1 dolar = 4 marki = 5 franków = 0,4167 funta.

Zmiana jednolita i powszechna ceny złota nie wywiera wpływu na międzynarodową strukturę kursów walutowych i z tego powodu nie rozwiązuje jakichkolwiek problemów związanych z kryzysami walutowymi, wywołanymi głównie trudnościami wewnętrznej polityki gospodarczej, a powodującymi zjawiska inflacyjne i związane z tym perturbacje w zakresie bilansów handlowych i płatniczych. Zmiana ceny złota wywiera natomiast wpływ na przerechowanie zasobów złota według nowej ceny i na relację tego przewartościowania do wielkości dewizowych środków płatniczych. Zwyżka oficjalnej ceny zmieni strukturę zjawiska określonego jako płynność międzynarodowa, podnosząc stopień tej płynności, wyznaczony stosunkiem globalnej wielkości międzynarodowych rezerw płatniczych do obrotów handlu światowego¹⁰. Jest to jednak tylko jednorazowa przebudowa struktury rezerw i jednorazowa zmiana relacji tych rezerw do międzynarodowych obrotów gospodarczych. Zmiana ceny złota ma natomiast decydujące znaczenie dla producentów i posiadaczy złota.

¹⁰ Podobne rozumowanie występuje u Ricardo, *Zasady ekonomii...*, op. cit., s. 152 - 153.

Podwyższenie ceny złota może spowodować wzrost produkcji tego kruszcu monetarnego. Opłaci się eksploatacja kopalni mniej dotąd wydajnych, opłaci się również dokonywanie poszukiwań nowych złóż rudy mineralnej zawierającej złoto. Zwyżka ceny złota przyniesie również jednorazowe korzyści tym krajom zadłużonym wobec zagranicy, których długi przewyższają posiadane zasoby złota¹¹.

Jednostronne i jednorazowe korzyści, jakie może spowodować zwyżka ceny złota nie rozwiązują kryzysów walutowych, jakie występują współcześnie w państwach kapitalistycznych. Zwyżka ceny złota może być natomiast poczytywana przez amerykańskich wierzycieli dolarowych za zamaskowaną niewypłacalność Stanów Zjednoczonych. Zwyżka oficjalnej ceny złota może podważyć w większym stopniu zaufanie do dolara niż oderwanie dolara zagranicznego od wymienialności na złoto.

VII. RELACJE WARTOŚCIOWE WALUT NARODOWYCH

W związku z rozważaniami na temat powiązań pomiędzy parytetem złota a kursami walutowymi nasuwa się pytanie, w jaki sposób są ustalane relacje wzajemnych wartości walut narodowych państw kapitalistycznych.

Stronę prawną tego zagadnienia oświetla statut Międzynarodowego Funduszu Walutowego, do której to instytucji należy obecnie 111 państw. Sekcja 1 artykułu IV tego statutu brzmi: „Wartość parytetu waluty każdego członka jest wyrażona w złocie jako wspólnym mierniku (denominator) albo w relacji do dolara Stanów Zjednoczonych Ameryki, wagi i próby z dnia 1 lipca 1944”¹². Przepis normy statutowej nie daje wska-

¹¹ Amerykański bilans zasobów złota i krótkoterminowych zobowiązań zagranicznych przedstawia się orientacyjnie w dwóch wariantach ceny złota jak następuje (w miliardach dolarów).

1 uncja złota = 35 dolarów		1 uncja złota = 70 dolarów	
aktywa	pasywa	aktywa	pasywa
złoto	11	złoto	22
deficyt	21	dolary zagraniczne	32
razem	32	deficyt	10
		razem	32

Przy 100% zwyżce ceny złota Stany Zjednoczone mogą osiągnąć jednorazowy zysk nominalny wynoszący 11 miliardów dolarów. Zwyżka ceny złota stanowić może instrument częściowego oddłużenia Stanów Zjednoczonych w stosunku do zagranicy. Zwyżka ceny złota przyniesie daleko większe jednorazowe korzyści bankom pieniężnym krajów zachodniej Europy, posiadających łącznie większe zasoby złota niż Stany Zjednoczone. Zapasy złota monetarnego przedstawiały się w końcu 1968 r. jak następuje (w miliardach dolarów): Stany Zjednoczone 10,9, kontynentalna Europa zachodnia 20,4, reszta świata 9,6, razem zasoby światowe 40,9. Bank for International Settlements, 39 Annual Report, Basle 9 VI 1969, s. 108.

¹² International Monetary Fund and International Bank for Reconstruction and Development, United Nations Monetary and Financial Conference, Bretton Woods, N. H. July 1 X 22 1944, U. S. Treasury, Washington D. C.

zówek, w jaki sposób ma być ustalana relacja parytetowa danej waluty. Faktyczne postępowanie w tej materii po drugiej wojnie światowej było wyznaczone przez szereg, a w szczególności następujących czynników:

a) Historyczne relacje przedwojenne w przypadku dolara i funta i innych walut względnie mało zdeprecjonowanych w stosunku do parytetów przedwojennych (waluty szwajcarska i szwedzka uległy nawet pewnej aprecjacji).

b) Ukształtowane wolnorynkowe relacje kursów walutowych na międzynarodowym rynku dewizowym.

c) Relacje poziomów cen różnych krajów i odpowiednio wyważone porównania siły nabywczej walut narodowych w stosunku do siły nabywczej walut zagranicznych.

d) Motywy równoważenia bilansów handlowych i płatniczych.

W zakresie ustalania powojennej struktury kursów walutowych stosowano empiryczną metodę prób i błędów z motywem przejściowej stabilizacji, stabilizacji de facto, kursów walutowych w przewidywaniu dokonania korektur po upływie pewnego okresu czasu. Już w parę lat po pierwszej próbie ustalania kursów walutowych (rok 1947) dla pewnej grupy krajów (*initial par value*) dokonano w 1949 r. stosunkowo powszechnej zmiany struktury kursów walutowych, a mianowicie w zakresie walut strefy szterlingowej oraz szeregu innych krajów. Motywem generalnym było likwidowanie nadwartościowości walut w stosunku do dolara w drodze ich dewaluacji. Odpadł w 1949 r. motyw okresu odbudowy, działający na hamowanie eksportu i popieranie importu, a natomiast wysunięty został motyw równowagi bilansów handlowych przez ustalenie kursów walutowych o charakterze kursów równowagi w stosunku do waluty najpotężniejszego partnera handlu zagranicznego dla krajów europejskich i gospodarczo związanych z Europą, to jest do dolara amerykańskiego¹³. Przy ustalaniu kursu walutowego marki niemieckiej wystąpił w sposób zamaskowany — okazało się to wiele lat później — motyw dumpingu walutowego. Marka niemiecka została ustalona na poziomie stosunkowo poważnie podwartościowym. Niezależnie od względnie powszechnej ale niejednorodnej zmiany kursów walutowych po 1949 r. występowały sporadyczne zmiany kursów walut poszczególnych krajów. W 1953 r. nastąpiła dewaluacja franka francuskiego, w 1961 dokonana została rewaluacja marki niemieckiej, w 1967 przeprowadzona została ponowna dewaluacja funta i walut strefy szterlingowej oraz dokonano dewaluacji w krajach Ameryki Łacińskiej¹⁴. W sierpniu 1969 r. została przeprowadzona ponowna dewaluacja franka francuskiego i 14 walut afrykańskich krajów walutowej strefy frankowej.

¹³ Por. P. T. Ellsworth, *The International Economy*, New York 1956, s. 739-741.

¹⁴ Bank for International Settlements, 38 Annual Report, Basle 10 VI 1968, s. 142-143.

Powyżej przedstawione w sposób ogólny kryteria ustalania struktury kursów walutowych w krajach kapitalistycznych wyraźnie wskazują na to zjawisko, że ustalenie parytetu złota poszczególnych walut jest etapem końcowym a nie początkowym, jest skutkiem a nie przyczyną ustalonych na podstawie złożonych kryteriów ekonomicznych wzajemnych relacji kursów walutowych i ma wyjściowe źródło w parytecie dolara amerykańskiego, a w pewnym stopniu w parytecie szterlingowym. Jeżeli rząd angielski doszedł do wniosku jesienią 1967 r., że — wskutek chronicznego deficytu bilansu handlowego — należy zmienić relacje kursowe waluty szterlingowej, to kluczową decyzją w tym przypadku była nie zmiana parytetu złota ale to, w jaki sposób należy ustalić prawidłowe relacje ekonomiczne funta do dolara amerykańskiego i do innych walut najważniejszych kontrahentów handlu angielskiego. Decyzję tę powzięto przy założeniu, które należało uzyskać targami politycznymi, że waluty «czołowych krajów kapitalistycznych nie ulegną zmianom. Uznano na podstawie analiz ekonomicznych, że relacja kursowa określona równaniem $1 \text{ funt} = 2,80 \text{ dolarów}$ ma charakter nadwartościowy w zakresie funta, a więc podwartościowy w zakresie dolara i innych walut partnerów zagranicznego handlu angielskiego. W związku z tym rozumowaniem postanowiono przyjąć relację $1 \text{ funt} = 2,40 \text{ dolary}$, to znaczy zastosowano zabieg dewaluacyjny, aby zlikwidować hamującą eksport nadmierną nadwartościowość waluty angielskiej. Pogląd o nadwartościowości funta został umotywowany niekorzystnymi relacjami cen angielskich i cen światowych. Uznano ceny angielskie za zbyt wysokie w stosunku do cen innych krajów, co sprzyjało nadmiernej skłonności do stosunkowo taniego importu, i co powodowało trudności zbytu za granicę stosunkowo drogich towarów angielskich¹⁵.

Rozważania powyższe wskazują na to, że w decyzjach angielskich w sprawie dewaluacji funta w 1967 r. i w decyzjach innych krajów, które równoległe przeprowadziły zmiany relacji kursów walutowych, dokonując w ślad za Anglią dewaluacji swoich pieniędzy narodowych, występowały motywy równowagi bilansów płatniczych i równowagi bilansów dewizowych. Kryteria natomiast ceny złota i jego parytetu były ekonomicznie nieistotne¹⁶. Kryteria te mają znaczenie tylko w zakresie techniki obrachunkowej dla celów porównawczych.

¹⁵ „W Wielkiej Brytanii spodziewano się, że dokonana w listopadzie 1967 r. zmiana parytetu funta szterlinga z 2,80 na 2,40 dolara spowoduje decydujący zwrot popytu zarówno zagranicznego jak i wewnętrznego na rzecz wyrobów brytyjskich w takim stopniu, że bilans płatniczy w zakresie operacji bieżących i kapitałowych zostanie doprowadzony do poważnej pozycji nadwyżkowej”. Bank for International Settlements, 39 Annual Report, Basie 9 VI 1969.

¹⁶ Jednym z najbardziej absurdalnych pojęć o pieniądzu, które kiedykolwiek zyskały na popularności, jest wiara w to, że pieniądz niewymienialny na złoto jest bezwartościowy na rynkach dewizowych, że nikt nie kupi waluty danego kraju, jeżeli nie będzie mógł za nią otrzymać złota. Ta wiara zdradza poważne niezrozumienie

Anachroniczny charakter złota jako międzynarodowego środka płatniczego występuje szczególnie ostro w zakresie finansowania dynamicznie się rozwijających obrotów handlu światowego¹⁷. Międzynarodowe obroty gospodarcze stale wzrastają odpowiednio do wzrostu produktu narodowego uczestników tego obrotu, poziomy cen w różnych krajach ulegają nierównomiernej ewolucji, odpowiednio do bardziej lub mniej umiarkowanej stopy pełzającej inflacji. Nierównomierne tendencje wzrostów cen w poszczególnych krajach, wpływają na zmiany w relacjach siły nabywczej walut tych krajów. Ulegają wskutek tego zmianom relacje cen eksportowych i importowych każdego kraju, a mianowicie cen eksportowych, wyrażonych w pieniądzach narodowych i przeliczonych na obce waluty według obowiązujących kursów walutowych oraz cen importowych, wyrażonych w obcych walutach a przeliczonych na pieniądze narodowe.

VIII. DOLAR JAKO SUROGAT ZŁOTA

Powyżej scharakteryzowane przemiany powodują — jako pochodne — następujące zjawiska w zakresie międzynarodowych stosunków płatniczych:

a) Międzynarodowy rynek dewizowy i upowszechniająca się wymiennalność walut regulują podaż i popyt w dziedzinie środków zapłaty za bieżące transakcje międzynarodowe. Ulegają jednocześnie rozwojowi kredytowe metody finansowania tych transakcji z tym, że aparat bankowy krajów o twardej walucie odgrywa w tej mierze rolę przewodnią. Rozwijają się również międzybankowe wzajemne transakcje kredytowe o charakterze średnioterminowym.

b) Podaż złota monetarnego — ograniczona warunkami przyrodniczymi — jest coraz mniejsza w stosunku do popytu na międzynarodowe środki płatnicze. Powstający stąd względny niedobór przyrostu pieniądza światowego jest uzupełniany przyrostem zasobów walut kluczowych, a w szczególności zagranicznego dolara amerykańskiego, stanowiącego dewizę powszechnie poszukiwaną. Powstaje wskutek tego zjawiska szczególna sytuacja, polegająca na tym, że deficyt bilansu płatniczego Stanów Zjednoczonych jest pokrywany wzrostem zadłużenia wobec zagranicy, co jednocześnie stanowi źródło tworzenia surogatu pieniądza światowego i źródło podaży międzynarodowych środków płatniczych. Likwidacja tego deficytu może stanowić zagrożenie dla płynności międzynarodowej, chro-

mienie motywów, dla których waluta danego kraju jest poszukiwana na rynkach dewizowych'. L. V. Chandler, *The Economics of Money and Banking*, New York 1953, s. 665 - 666.

¹⁷ Eksport światowy wzrósł w latach 1950 - 1967 w relacji 100 do 351, zasoby złota monetarnego w tym samym okresie czasu wzrosły w relacji 100 do 130, a zasoby dolara zagranicznego wzrosły w relacji 100 do 372. Mały Rocznik Statystyczny 1969, Sprawozdania Banku Międzynarodowych Rozrachunków w Bazylei.

niczny natomiast jego charakter powoduje nadmierny wzrost krótkoterminowych wiszących długów banków amerykańskich w stosunku do zagranicy i wywołuje przez to kryzys zaufania w międzynarodowych stosunkach walutowych i kryzys międzynarodowego systemu płatniczego¹⁸,

c) Ustalone pierwotnie oficjalne kursy walutowe stają się — w miarę upływu czasu, z punktu widzenia postulatu równowagi bilansów płatniczych, nieodpowiednie z powodu nierównomiernych tendencji ewolucyjnych w zakresie poziomów cen w różnych krajach. Zachodzi wskutek tego konieczność przeprowadzania — dla poszczególnych krajów — zmian relacji walutowych, co jest zupełnie niezależne od zjawiska ceny złota, stanowiącego we współczesnym świecie przemysłowym o wysokiej technice jedynie towar nie mający zbyt wielkiego znaczenia dla celów produkcji przemysłowej¹⁹.

IX. PRZEJŚCIOWE ZACHWIANIE RÓWNOWAGI BILANSU PŁATNICZEGO

Podany poniżej przykład zmian relacji cen w różnych krajach wskazuje na związek pomiędzy tymi zmianami a kształtowaniem warunków zagranicznej wymiany handlowej i bilansu handlowego, co powoduje zwiększone wykorzystanie rezerw płatniczych lub konieczność zmian kursów walutowych.

Zakładamy, że występują dwie grupy krajów o różnych tendencjach zmian cenowych a mianowicie kraje A (przykładowo Niemiecka Republika Federalna) i kraje B (przykładowo Stany Zjednoczone Ameryki, Wielka Brytania, Francja), w których ceny ulegają zmianom w stosunku do okresu, będącego stanem równowagi bilansów handlowych²⁰.

¹⁸ Nadmierne zadłużenie banków amerykańskich wobec zagranicy pod formą wkładów bankowych należących do cudzoziemców, powoduje poważny nacisk na amerykańskie, już uszczuplone, zasoby złota. Odpływ złota może być zahamowany zawieszeniem wymiennalności dolarów zagranicznych na kruszec monetarny. Zawieszenie wymiennalności na złoto może spowodować stosowanie elastycznych kursów dolara w stosunku do walut partnerów handlu zagranicznego Stanów Zjednoczonych. Kurs dolara w tym przypadku będzie zależny od relacji popytu na dewizę dolarową do jej podaży, a to znów zależeć będzie od równowagi i struktury bilansu płatniczego, w szczególności amerykańskiego bilansu handlowego. Dotychczasowy międzynarodowy system płatniczy państw kapitalistycznych ulec może w ten sposób poważnym perturbacjom, jeżeli nie załamaniu.

¹⁹ Według opinii francuskiej „złoto jest kapitalnym towarem spekulacyjnym. Odzwierciedla ono w większym stopniu klimat polityczny niż zmiany wartości pieniądza. Złoto jest w większym stopniu barometrem zaufania do rządu niż zaufania do pieniądza”. J. P. Doucet, *L'indexation*, Paris 1965, s. 24.

²⁰ Zwyżki cen dóbr konsumpcyjnych przedstawiały się w okresie 31 III 1968-31 III 1969 jak następuje: Wielka Brytania 6,3%, Francja 6,0%, Stany Zjednoczone 5,1%, Niemcy Zachodnie 2,3%. Bank for International Settlements, 39 Annual Report, Basle 9 VI 1969, s. 38.

	<u>Okres I</u>	<u>Okres II</u>
Kraje A	100	102
Kraje B	100	106

Zmiany cen na wyroby przemysłowe będą przedstawiały się jak następuje:

Zmiany cen krajów A

	<u>Okres I</u>	<u>Okres II</u>
Ceny wyrobów przemysłowych eksportowanych do krajów B	400	408
Ceny wyrobów przemysłowych importowanych z krajów B	400	424

Towary krajów A stają się tańsze dla odbiorców zagranicznych, a towary krajów B drożeją dla odbiorców w krajach A, licząc w pieniądzu narodowym tych krajów (przykładowo marka stanowiąca jedną czwartą jednostki waluty krajów B — (przykładowo dolar).

Zmiany cen krajów B

	<u>Okres I</u>	<u>Okres II</u>
Ceny wyrobów przemysłowych eksportowanych do krajów A	100	106
Ceny wyrobów przemysłowych importowanych z krajów A	100	102

Towary krajów B drożeją dla nabywców krajów A, towary zagraniczne tanieją dla odbiorców krajów B, licząc w pieniądzu narodowym krajów B — (przykładowo dolar równy czterem markom).

W stosunkach gospodarczych obu powyżej analizowanych grup krajów, powstają — wskutek odmiennych ewolucji poziomów cen — zakłócenia tego rodzaju, że bilans handlowy krajów grupy A ma tendencję do gromadzenia nadwyżek eksportowych przy odwrotnej tendencji w krajach grupy B. Kraje A gromadzą wskutek tego rezerwy płatnicze, a kraje B je tracą. Jeżeli sytuacja ta ma charakter przejściowy (to znaczy, że w dalszych okresach czasu poziomy cen wykażą tendencję do wyrównania), wtedy opanowanie perturbacji, spowodowanych odmiennymi tendencjami cen, może być rozwiązane — w pierwszej kolejności — metodą wzajemnych kredytów, to znaczy kredytowego finansowania deficytów bilansu handlowego. Kraje wierzycielskie grupy A godzą się mianowicie, na to, aby przyjąć zapłatę w walutach krajów dłużniczych grupy B. Importerzy krajów B dokonują zapłaty w ten sposób, że dokonywane są przelewy z ich rachunków w bankach tych krajów (przykładowo Stany Zjednoczone) na rachunki eksporterów zagranicznych, za pośrednictwem

banków krajów eksportujących. Zostanie w ten sposób utworzony — przykładowo — zagraniczny pieniądź dolarowy. Eksporter — przykładowo niemiecki wierzyciel odbiorcy krajów B — może tym pieniądzem dysponować w ten sposób, że sprzeda go bankowi pieniężnemu swojego kraju. Otrzymuje tą drogą zapłatę za eksport we własnej walucie narodowej. Transakcja ta spowoduje wzrost rezerw dewizowych kraju eksportera, w danym przykładzie rezerw dewizowych niemieckiego banku pieniężnego. Bank ten staje się wierzycielem banku amerykańskiego, finansując w ten sposób przejściowo deficyt amerykańskiego bilansu płatniczego. Jest to kompensacyjna metoda finansowania obrotów międzynarodowych, oparta na akumulacyjnych właściwościach waluty kraju deficytowego²¹.

W drugiej kolejności finansowanie przejściowego deficytu krajów grupy B w stosunku do krajów grupy A może nastąpić w ten sposób, że kraje deficytowe uzyskują brakujące im do pokrycia przejściowo nadmiernego importu dewizy (waluty krajów A), w drodze transakcji z Międzynarodowym Funduszem Walutowym. Fundusz ten dostarcza — w pewnych granicach i na określonych warunkach — krajom deficytowym grupy B brakujących im walut krajów grupy A.

Międzynarodowy Fundusz Walutowy jest — w zakresie transakcji dewizowych — międzynarodową centralną zbiornicą walut wszystkich krajów członkowskich i jest redystrybutorem tych walut od krajów nadwyżkowych do krajów deficytowych, przy założeniu, że deficytowość lub nadwyżkowość bilansu handlowego stanowi zjawisko zmienne i przejściowe, samolikwidując się po pewnym okresie czasu przez osiągnięcie równowagi bilansu handlowego czy płatniczego. Międzynarodowy Fundusz Walutowy nie tworzy pieniądza międzynarodowego, ale pożycza jedynie, z posiadanych zasobów walut wszystkich krajów członkowskich, te waluty, które są w danym momencie poszukiwane przez kraje deficytowe. Odprzedaje dewizy z prawem odkupu i obowiązkiem odprzedaży. Transakcje te, sprzedaży walut poszukiwanych za waluty w nadmiarze, mają charakter przejściowy i muszą być odwracalne. Waluty sprzedane przez Fundusz krajom dłużniczym za ich pieniądze narodowe, muszą być po pewnym umówionym okresie czasu odprzedane Funduszowi za pieniądź narodowy kraju dłużniczego, posiadany w nadmiarze przez Fundusz.

X. FUNDAMENTALNE ZACHWIANIE RÓWNOWAGI BILANSU PŁATNICZEGO

Sytuacja powyżej opisana może mieć jednakże charakter nie przejściowy ale trwały, wtedy mianowicie, gdy różnice poziomów cen w poszczególnych krajach grupy A i B mają odmienne, nie wyrównujące się, długofalowe tendencje, spowodowane odmiennymi stopniami inflacji cen

²¹ Por. B. Tew, *International Monetary Cooperation 1945-1960*, London 1960, s. 32.

(odmiennymi natężeniami pełzającej inflacji). Te odmienne tendencje, w zakresie różnych stopni inflacji, powodują nadmierne rozpiętości cen eksportowych i importowych w różnych krajach, nadmierne zaś rozpiętości cen różnych krajów sprawiają, że waluty jednych krajów stają się trwale nadmiernie nadwartościowe, inne zaś waluty odpowiednio nadmiernie podwartościowe w stosunku do walut krajów — partnerów handlu zagranicznego. Powstaje w ten sposób zjawisko względnej podwartościowości walut krajów grupy A i względnej nadwartościowości walut grupy B. Trwale zmienione wzajemnie układy poziomów cen krajów partnerów handlu zagranicznego powodują zjawisko, określane przez Międzynarodowy Fundusz Walutowy jako fundamentalne zachwianie równowagi bilansów płatniczych.

Trwale zachwianie równowagi bilansu płatniczego (nadmierny deficyt lub nadmierna nadwyżka bilansu handlowego lub płatniczego) są refleksem, spowodowanej wewnętrznymi trudnościami gospodarczymi, nadwartościowości lub podwartościowości walut uczestników wymiany międzynarodowej. Likwidacja tej sytuacji — niezależnie od zabiegów antyinflacyjnych — wymaga trwałej jednorazowej korekty, to znaczy usunięcia nadmiernej nadwartościowości waluty kraju deficytowego lub nadmiernej podwartościowości waluty kraju nadwyżkowego. Rozwiązanie tej kryzysowej sytuacji tkwi w dewaluacji pieniądza kraju deficytowego (przykładowo Anglii w 1967 i Francji w 1969 r.) czy też w rewaluacji waluty kraju nadwyżkowego (przykładowo Niemiecka Republika Federalna). I wtedy właśnie sytuacja w zakresie międzynarodowej struktury kursów walutowych zaczyna się komplikować. Kraje grupy A (nadwyżkowe) i B (deficytowe) mają powiązania handlowe nie tylko pomiędzy sobą ale także z wielu innymi partnerami o różnych strukturach bilansów handlowych i płatniczych. W tych innych krajach wzajemne relacje poziomów cen mogą ulegać odmiennym tendencjom. Każdy z krajów grup A i B musi rozpatrywać skutki dewaluacji albo rewaluacji w świetle całości swoich międzynarodowych stosunków handlowych. Powstaje skomplikowane zjawisko, które wymaga nie tylko uporządkowania relacji walutowych pomiędzy krajami grupy A i B, ale także — w związku z tym — ewentualnej odpowiedniej zmiany relacji walutowych pomiędzy wielu innymi krajami lub ewentualnego zastosowania zabiegów przystosowawczych.

W warunkach powyżej opisanych występują jaskrawo konflikty i sprzeczność interesów gospodarczych krajów kapitalistycznych. Wielka Brytania przez długi okres czasu broniła się przed dewaluacją funta, kosztowało ją to niezmiernie drogo (utrata rezerw międzynarodowych i wzrost zadłużenia zagranicznego); nie uchroniło przed dewaluacją przeprowadzoną jesienią 1967 r. Obecnie Anglia broni się znów przed ponowną dewaluacją swojej waluty, Francja zaś, która przeprowadziła dewaluację franka w 1958 r. jako składową część reformy finansowej, zamierzała uniknąć ponownej dewaluacji w 1968 r. Obrona parytetu franka drogo

kosztowała i zakończyła się niepowodzeniem w 1969 r. Oba te kraje łącznie ze Stanami Zjednoczonymi są jednomyślnego zdania, że to waluta niemiecka — jako nadmiernie podwartościowa — powinna ulec korekcie przez zabieg rewaluacyjny. Twierdzą, że nadmiernie nadwyżkowy bilans handlowy Niemieckiej Republiki Federalnej stanowi zagadnienie samo w sobie i że Niemcy Zachodnie powinny zrewalutować swoją walutę w stosunku do walut innych partnerów. Niemcy bronią się przed tym postulatem i domagają się uporządkowania równowagi bilansów handlowych swoich partnerów bez naruszania mocnego obecnie kursu waluty niemieckiej lub narzucają postulat dewaluacji innym partnerom, (np. Francji jesienią 1968 r., co zostało przez de Gaulle'a odrzucone).

Bez względu na to, jakie zostaną przyjęte rozwiązania zaostrzającego się kryzysu międzynarodowego w zakresie bilansów płatniczych krajów kapitalistycznych, czy nastąpi dalsze przejściowe rozwiązanie w postaci rozszerzenia międzynarodowej sieci kredytów wzajemnych, czy też nastąpi zmiana struktury kursów walutowych, odpowiednio do zmienionego układu wzajemnych relacji poziomów cen, czy też wystąpi inne rozwiązanie, a mianowicie kraje deficytowe (np. podana grupa B) wzmogą wydajność pracy przez wdrażanie postępu technicznego i obniżanie jednostkowych kosztów wytwarzania wyrobów przemysłowych — we wszystkich tych rozwiązaniach złoto jako pieniądz kruszcowy i złoto jako określony zasób pieniądza rezerwowego, jest czynnikiem zupełnie drugorzędym i w rzeczywistości nieistotnym. Konflikty cen światowych, cen eksportowych i importowych poszczególnych krajów, oraz zachwianych wzajemnych relacji kursów walutowych, rozgrywają się na płaszczyźnie rozwiązań niezależnych od problematyki złota. Złoto jest wprawdzie towarem o wysokiej płynności i o łatwej sprzedaży na rynku światowym oraz o wysokiej zdolności przechowywania wartości, ale nie jest wykładnikiem międzynarodowej zdolności płatniczej krajów handlujących ze sobą, a określone] strukturą bilansów handlowych i płatniczych i wyznaczonej przez międzynarodowy mechanizm płatniczy, oparty na wymienialności dewiz i na międzynarodowym kredycie.

XI. CZY PEŁNA DEMONETYZACJA ZŁOTA?

Zarówno technika ustalania kursów walutowych na zasadach ekonomicznych, zgodnie z kryteriami równowagi bilansu płatniczego oraz parytetu siły nabywczej różnych walut, jak i korekty nieodpowiednich kursów, spowodowane nierównomiernymi tendencjami w zakresie ewolucji poziomu cen różnych krajów powiązanych zagraniczną wymianą handlową, uzasadniają krytyczną postawę w stosunku do złota, zajmowaną od wielu lat przez czołowych ekonomistów świata kapitalistycznego. Według Keynesa złoto jest zjawiskiem konserwatywnym, traktowanym w płaszczyźnie przesądów, jest reliktem barbarzyństwa i zostało już dawno zastąpione

w istocie rzeczy przez niemetaliczną koncepcję systemów walutowych²², Współczesny ekonomista amerykański, autor koncepcji niemetalicznego pieniądza międzynarodowego, Triffin, swój osąd złota podaje w ostrych słowach: „[...] powstaje pytanie, czym się to tłumaczy, że w drugiej połowie XX wieku współczesne państwa kapitalistyczne stosują systemy międzynarodowych płatności i rozliczeń, polegające na kopaniu dołów wielkim nakładem kosztów w odległych zakątkach globu dla jednego tylko celu, aby wydobywać złoto w tych ośrodkach, przewozić je przez ocean i aby je z powrotem grzebać w innych dołach, specjalnie na to przygotowanych i starannie strzeżonych, aby tego złota pilnować”²³.

Cena jednego wyrobu, a mianowicie cena złota, nie ma wpływu na przebieg procesów produkcyjnych współczesnego świata wysokiej techniki i nie ma wpływu na istotny przebieg rozliczeń międzynarodowych. Nie jest wykluczone, że pełna demonetyzacja złota obniży jego cenę, gdyż może to spowodować spadek popytu na cele tezauryzacyjne (zjawisko takie wystąpiło w przypadku srebra)²⁴. Użyteczność złota jako kruszcu monetarnego wypływa z tradycji historycznej i z motywów psychologicznych oraz z zakorzenionego od wieków fetyszyzowania złota jako krystalizacji bogactwa²⁵. Złoto nie jest potrzebne dla wyrównywania przejściowych deficytów bilansów płatniczych, wyrównywanie to może nastąpić w drodze mechanizmu kredytu międzynarodowego. Złoto nie jest potrzebne, aby wyznaczyć wzajemne relacje wartościowe różnych walut narodowych w skali jednego kraju, bo to następuje w inny sposób. Czemu więc może służyć złoto i jaka jego rola jest nieodzowna dla funkcjonowania międzynarodowego systemu płatniczego? Jest to mianowicie rola miernika porównawczego różnych walut narodowych w skali międzynarodowej. Następujące rozumowanie wyjaśni ten punkt widzenia.

Jeżeli nie ma wspólnej miary dla 111 walut państw członkowskich Międzynarodowego Funduszu Walutowego, to dla ustalenia wzajemnych relacji tych walut i dla określenia prawidłowej, o wewnętrznej logice

²² J. M. Keynes, *The Return to Gold w: Essays in Persuasion*, New York 1963, s. 183, 208.

²³ R. Triffin, *After the Gold Exchange Standard*, w: *World Monetary Reform* ed. by H. G. Grubel, Stanford, London 1965, s. 422.

²⁴ Międzynarodowy system płatniczy w społeczeństwach prymitywnych, a następnie w epoce merkantylizmu, oparty był na traktowaniu pieniądza jako skarbu. W nowożytnym systemie płatniczym pieniądz nie jest bogactwem ale środkiem płatniczym. Skarbem było i jest złoto, środek płatniczy nie jest skarbem.

²⁵ „Każdy metal możemy uznać za szlachetny, jak ludzie w poranku świata. Wybrali oni złoto nie dlatego, że jest rzadkie. Uczeni mogą nam wskazać dwadzieścia odmian szlamu znacznie rzadziej spotykanego niż złoto. Wybrali oni złoto dlatego, że się błyszczy, że je trudno znaleźć a po znalezieniu jest ładne. Nie można walczyć złotym mieczem ani jeść złotych ciastek. Można tylko na nie patrzeć”. Literacka opinia G. K. Chestertona (*Żywy człowiek*, Warszawa 1956, s. 50) dosadna w sformułowaniu, podkreślająca małą użyteczność złota, nie uwypukla jednakowoż dwóch jego szczególnych właściwości a mianowicie niezniszczalności i standaryzacji.

matematycznej, struktury kursów walutowych niezbędne jest rozwiązanie wielkiej ilości równań, zgodnie ze wzorem na ilość kombinacji 111 elementów pod dwa odpowiednio do następującego równania:

$$\text{Ilość kombinacji } C \frac{2}{111} = \frac{111 \cdot 110}{1 \cdot 2} = 6105 \text{ równań.}$$

Jeżeli natomiast przyjąć dla 111 walut jednostkę określoną przez wspomniany uprzednio przepis statutu Międzynarodowego Funduszu Walutowego, to wtedy ilość równań dla każdego kraju wyniesie 110. Miernik złota lub równoważny mu miernik dolarowy, ma w zakresie międzynarodowej struktury kursów walutowych charakter umownej jednostki techniczno-obrachunkowej, umożliwiającą logiczne ujęcie tej struktury²⁶.

XII. MIĘDZYNARODOWY PIENIĄDZ FIDUCJARNY

Zerwanie z perturbacyjnym — o restrykcyjnym charakterze — udziałem złota w zakresie mechanizmu wyrównywania bilansów płatniczych a więc wprowadzenie pełnej demonetyzacji złota jako międzynarodowego pieniądza towarowego, może nastąpić w drodze przyjęcia koncepcji międzynarodowego pieniądza fiducjarnego tworzonego przez międzynarodową organizację pieniężną, a stanowiącego zobowiązanie tej organizacji w stosunku do narodowych banków pieniężnych. Pieniądz ten jest zadłużeniem organizacji międzynarodowej i ma postać bankowego pieniądza wkładowego. Jest to ujęcie proste organizacyjnie ale skomplikowane ekonomicznie i trudne politycznie.

Pierwowzorem koncepcji międzynarodowej organizacji tworzącej pieniądz fiducjarny (*bancor*) jest Międzynarodowa Unia Clearingowa, wysunięta przez rząd brytyjski w 1943 r., a której projekt został opracowany przez J. M. Keynesa²⁷. Ulepszeniem tej koncepcji jest wysunięty przez R. Triffin plan umiędzynarodowienia rezerw w ramach organizacyjnych przebudowanego Międzynarodowego Funduszu Walutowego²³.

Zgodnie z planem Triffin Międzynarodowy Fundusz Walutowy ma zostać przekształcony na międzynarodowy pieniężny bank centralny dla narodowych banków pieniężnych. Kraje uczestniczące w tym banku przekażą mu istniejące rezerwy w zamian za utworzony międzynarodowy pie-

²⁶ W literaturze i w dyskusjach ekonomicznych występują poglądy, że znaczenie jednostki obrachunkowej nie wpływa z wartości złota, ale że wartość złota jest związana ze zjawiskiem jego monetyzacji. Dla funkcjonowania systemów walutowych nie jest niezbędne złoto. Natomiast jako źródło miary walut jest konieczna jednostka pieniężna zdefiniowana przy pomocy wagi złota. Patrz E. James, *Problèmes monétaires d'aujourd'hui*, Paris 1963, s. 13 - 15.

²⁷ Patrz *Proposals for an International Clearing Union*, w; *World Monetary Reform*, ed. by H. G. Grubel, Stanford, London 1965, s. 55-79.

²⁸ Patrz R. Triffin, *L'or et la crise du dollar*, Paris 1962, s. 116-135; E. J. Kolde, *International Business Enterprise*, Englewood Cliffs, New Jersey 1968, s. 158 -159

niądź wkładowy lub certyfikaty banku. Bank międzynarodowy będzie udzielał wyrażonych w pieniądzu międzynarodowym kredytów i pożyczek swoim członkom oraz będzie powiększał w razie potrzeby zasoby rezerw międzynarodowych przez zakup obligacji poszczególnych krajów. W przypadku nadmiernej płynności międzynarodowej bank będzie ograniczał kredyty lub sprzedawał na międzynarodowym rynku dewizowym posiadane obligacje. W ten sposób w drodze bezpośredniej akcji kredytowej dla członkowskich banków pieniężnych i w drodze pośredniej przy pomocy tzw. operacji otwartego rynku bank międzynarodowy będzie regulował rozmiary rezerw/ międzynarodowych. Tworzony przez bank międzynarodowy pieniądz nie będzie wymienialny na złoto, natomiast złoto będzie wymienialne na ten pieniądz, który będzie przyjmowany przez kraje wierzycielskie jako zapłata za zobowiązania, wynikające z tytułu przejściowego deficytu bilansu płatniczego.

Praktyczną wstępną realizacją koncepcji międzynarodowego pieniądza fiducjarnego jest opracowany na podstawie długotrwałych rokowań w gronie czołowych państw kapitalistycznych plan reformy Międzynarodowego Funduszu Walutowego²⁹. Plan ten stanowi próbę powiązania obecnego międzynarodowego systemu płatniczego — którego jednym z filarów jest Fundusz — z rozszerzeniem zakresu działania Funduszu przez utworzenie nowego czwartego źródła rezerw międzynarodowych. Obecne trzy źródła tych rezerw są określone przez złoto, dolara i uprawnienia kredytowe w stosunku do Funduszu.

Nowe źródło rezerw tworzonych przez Międzynarodowy Fundusz Walutowy polega na uprawnieniu Funduszu — jako uzupełnienie jego dotychczasowej działalności — do kreowania międzynarodowej jednostki pieniężnej, której zadaniem jest regulowanie międzypaństwowych zobowiązań płatniczych w przypadkach trudności powstających w zakresie bilansów płatniczych. Nowa jednostka płatnicza jest jednostką pieniężną obrachunkową równą obecnej wartości złota, odpowiadającej jednemu dolarowi Stanów Zjednoczonych. Uczestnicy Funduszu — banki centralne państw członkowskich — uzyskują specjalne prawo ciągnięcia (Special Drawing Rights, SDR) w jednostkach międzynarodowych odpowiednio do swoich udziałów (kwot) w Funduszu. Nowa międzynarodowa jednostka płatnicza ma być przyjmowana w obrotach płatniczych pomiędzy państwami członkowskimi Międzynarodowego Funduszu Walutowego jako zapłata za dostarczone dewizy wymienialne. Obroty płatnicze przy pomocy tej jednostki będą przeprowadzane na specjalnym rachunku Funduszu. Obroty te będą się odbywały przez obciążanie rachunku użytkownika specjalnego prawa ciągnięcia i przez równoczesne uznanie rachunku

²⁹ Szczegółowo opracowany plan jest zawarty w sprawozdaniu Międzynarodowego Funduszu Walutowego: 1968 Annual Report, International Monetary Fund. Washington D. C., s. 129 - 174.

uczestnika otrzymującego zapłatę. Zostaną określone zasady uprawnienia do korzystania ze specjalnego prawa ciągnięcia, zakres obrotów płatniczych pomiędzy Funduszem i uczestnikami oraz pomiędzy uczestnikami i będą określone zasady częściowego zmniejszania obiegu nowej jednostki płatniczej.

Streszczony powyżej w wielkim skrócie plan tworzenia międzynarodowej jednostki płatniczej jest koncepcją opracowaną przez uprzemysłowione państwa kapitalistyczne i odpowiadającą ich interesom. W łonie tych państw występują na tle planu głębokie kontrowersje i sprzeczności, z jednej strony pomiędzy Stanami Zjednoczonymi i krajami europejskimi, z drugiej strony pomiędzy krajami wysoce uprzemysłowionymi i krajami rozwijającymi się³⁰. Wprowadzenie w życie tego planu wymaga stosunkowo długiego procesu ratyfikacyjnego przez państwa członkowskie Międzynarodowego Funduszu Walutowego.

Niezbędnym warunkiem funkcjonowania międzynarodowego pieniądza fiducyjnego jest przestrzeganie przez kraje, przyjmujące tę koncepcję, następujących zasad:

1) Kraje deficytowe ponoszą pełną odpowiedzialność za likwidowanie we własnym zakresie niedoborów bilansu handlowego w szczególności, a bilansu płatniczego w ogólności.

2) Kraje deficytowe i kraje nadwyżkowe powinny współdziałać ze sobą w sposób dwustronny i wielostronny dla usuwania zarówno przejściowych jak i długofalowych trudności płatniczych, a w szczególności dla dokonywania w sposób wzajemnie uzgodniony dewaluacji lub rewaluacji walut nadwartościowych czy podwartościowych.

3) Zostanie odpowiednio zorganizowane lub usprawnione współdziałanie międzynarodowe w zakresie obrotów kapitałów długoterminowych na cele inwestycyjne. Kraje osiągające trwałe nadwyżki bieżących operacji zagranicznych powinny udzielać długoterminowych pożyczek krajom deficytowym. W ten sposób pożyczki zagraniczne będą finansowały rzeczowy transfer dóbr i usług z krajów nadwyżkowych do krajów, wykazujących niedobory bilansu płatniczego i będą stanowiły narzędzie utrzymywania równowagi bilansów płatniczych w skali światowej. Mechanizm pożyczek międzynarodowych powinien być uzupełniony mechanizmem ich spłaty, co pociąga za sobą postulat umożliwienia krajom dłużniczym, a w szczególności krajom rozwijającym się, dokonywania spłat długów zagranicznych eksportem rzeczowym nie tylko w zakresie dóbr surowcowych ale także w zakresie wyrobów przemysłowych³¹.

³⁰ Przedmiotem sporów są między innymi następujące sprawy: a) mechanizm podejmowania decyzji w sprawie przyrostu międzynarodowej jednostki rezerwowej; b) stopa przyrostu rezerw i mechanizm (kontroli obiegu; c) udział krajów rozwijających się.

³¹ Patrz United Nations Conference on Trade and Development, Geneva. *Towards a Global Strategy of Development*, United Nations, New York 1968, s. 14 - 23.

Międzynarodowy pieniądz fiducjarny — zgodnie z powyżej przedstawionymi koncepcjami — to taki środek płatniczy, który jest oparty na porozumieniu międzynarodowym, a nie na wielości porozumień dwustronnych. To pieniądz bankowy, tworzony przez międzynarodową a nie ponadnarodową organizację pieniężną. Nie jest to pieniądz przeznaczony dla finansowania bieżących transakcji międzynarodowych ani dla transakcji pomiędzy różnymi bankami komercyjnymi, nie jest także pieniądzem będącym przedmiotem transakcji na rynku dewizowym. Jest przeznaczony dla likwidowania i finansowania niedoborów końcowych, powstałych pomiędzy centralnymi bankami pieniężnymi i innymi organizacjami międzynarodowymi w zakresie płatniczym.

Czy złoto miałoby — przy wprowadzeniu w życie w krajach kapitalistycznych koncepcji międzynarodowego pieniądza fiducjarnego — ulec pełnej demonetyzacji, jest sprawą otwartą. Przejściowo międzynarodowy pieniądz fiducjarny będzie uzupełniał złoto w zakresie porównawczej funkcji obrachunkowej. W miarę usprawnienia tej koncepcji nastąpić może dopiero zupełna demonetyzacja złota i likwidacja funkcji monetarnej pełnionej przez międzynarodowy pieniądz towarowy.

Koncepcje międzynarodowego pieniądza fiducjarnego analizowane w uprzednich wywodach i związane z tymi koncepcjami międzynarodowe formy organizacyjne nie stanowią unii walutowej, gdyż pieniądze narodowe — według tych koncepcji — cyrkulować będą w granicach poszczególnych krajów i będą również zasilać międzynarodowy rynek dewizowy w zakresie dokonywanych, zrównoważonych wartościowo (gdy popyt na dewizy jest pokryty przez ich podaż), zagranicznych transakcji płatniczych. Międzynarodowy pieniądz fiducjarny nie jest w tym ujęciu pełnym pieniądzem ponadnarodowym, występuje jedynie jako pośredni międzynarodowy środek płatniczy w transakcjach wynikowych (pokrywanie sald bilansów płatniczych) pomiędzy bankami pieniężnymi krajów - członków instytucji, która tworzy ten pieniądz.

Pieniądzem w pełni ponadnarodowym — jak dotąd — było, lub jest jeszcze, złoto. Pieniądzem ponadnarodowym byłaby jednostka walutowa tworzona przez Światowy Bank Pieniężny (jeżeli taka instytucja powstanie w przyszłości), utworzony w drodze unii walutowej krajów uczestniczących w tym banku. Bank pieniężny tego typu może mieć charakter regionalny (przykładowo kraje Wspólnego Rynku) albo międzynarodowy, w przypadku obejmowania wielu uczestników. Koncepcja fiducjarna pieniądza w pełni ponadnarodowego nie jest tylko koncepcją organizacyjną i ekonomiczną, jest to przede wszystkim koncepcja polityczna o wielkiej sile integracyjnej.

GOLD, DOLLAR AND THE INTERNATIONAL FIDUCIARY CURRENCY

Summary

The main thought of the article is the opinion of progressing phenomenon of demonetization of gold as international reserve currency. Gold as world currency is a restrictive element in the range of international trades' turnover. It is the restraint of the expansion of world trade that has always had the increasing tendency. In that way you can explain the increase of the position of the United States' dollar as the key currency. National currency performing a duty of international currency in the longway perspective is an embryo of currency crisis and the source of conflicts and contradictions in capitalistic countries. Gold and dollar as international currency can be replaced by international fiduciary currency. Precursor of this conception is Keynes.

The author discussed the mechanism of regulation the exchange rates and mechanisms of accomodation in the range of deficits of payments and analised the role of International Monetary Fund. The author pointed that in that range the role of gold is not of basical importance. The essential role of gold is its function as the comparative measure of currency. Price of gold is of conventional character.

There were discussed modern international conceptions of fiduciary currency of Prof. R. Triffin and the plan of reform of the International Monetary Fund that depended on introduction of Special Drawing Rights (SDR). Special Drawing Rights are based on international account unit that equals one gold dollar.

Finishing his article the author distinguished international fiduciary currency from supranational fiduciary currency. The supranational fiduciary currency is above all the political conception not only organizational or economical one.